

In memoriam

Микола Мартинюк,

кандидат філологічних наук, доцент,
викладач кафедри філології КЗВО «Луцький
педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Дума про Вчителя (пам'яті Олександра Рисака)

Загальновідомо: кожен з нас, щоб відбутися як соціальна, творча чи яка інша особистість, повинен мати свого вчителя, зазвичай навіть не одного. Учителі знаходять своє втілення й продовження в учнях. Учителі живуть у своїх учнях, їхніх серцях та спогадах вічно. Такий закон безперервного еволюційного поступу людського суспільства, без якого немислиме існування будь-якої цивілізації взагалі, так само як і постійне наповнення й збагачення ноосфери нашими ментальними набутками.

У багатьох поденних моментах, особливо тих, які стосуються професійної та творчої й науково-пошукової сфер, і досі подячно згадую професора Олександра Опанасовича Рисака, керуюся його, закарбованими в пам'яті, духовними настановами, життєвими порадами, завжди доречними підказками. Певна річ, приходить все зазвичай ситуативно, але це тільки вказує на його постійну особливу присутність у моєму особистому всесвіті. Власне, для мене він став Богом даним Наставником, будучи притому ще й Учителем від Бога. Від нього перейняв не лише знання, а й великий масив досвіду, мудрості, правди, життєвої філософії, глибинне відчуття Слова, саме йому завдячую багато чим у своїй долі.

Головне, що мені завжди імпонувало в професорові Рисаку, це те, що він, принаймні в моєму сприйнятті, ніколи не був дидактичним, категоричним у своїх баченнях проблем і світу, тому, що передавав як талановитий педагог своїм вихованцям. Здавалося, ота класична векторно спрямована валентна вплив-взаємодія «учитель – учень» здійснювалася ним ненав'язливо, самодовільно, бувало, навіть з якимись особливими, подекуди латентними на позір, нотками добродушного гумору.

Наше спілкування ніколи не було перенасиченим тривалими зустрічами, розмовами, не пригадаю жодної фамільярності, безцеремонності, все тільки з дотриманням такту, належної дистанції. Утім, це аж ніяк не означало, що не було довіри, щирості, відвертості, бо, треба сказати, різного роду, ступеня і рівня дотичностей у нас за добрих тринадцять років обопільного тісного знайомства було предостатньо:

передовсім – викладач, чудовий і переконливий лектор, далі – незмінний науковий керівник курсової, дипломної кваліфікаційних робіт і кандидатської дисертації, декан факультету україністики, координатор моєї дослідницько-екскурсійної роботи в університетському музеї Лесі Українки, колега по викладацькій роботі на кафедрі української літератури Волинського державного університету імені Лесі Українки на курсах «Історія української літератури кінця XIX – початку XX ст.» й «Історія української літературної критики», й один семестр, за мого завідування, – на кафедрі української та зарубіжної філології Луцького гуманітарного університету, а також просвітницькій діяльності у Волинському академічному домі, зрештою, на якомусь етапі наші робочі партнерські взаємини переросли у справжню міцну чоловічу дружбу. Попри те, наші шляхи перетиналися на різного роду творчих зустрічах і презентаціях книг, міжнародних та обласних наукових і літературних імпрезах, форумах, симпозіумах, в редакції вишівського часопису «Альма-матер», у студіях Луцького міськрайонного і Волинського обласного радіо та FM-радіостанції «Луцьк», у столиці в коридорах Інституту літератури імені Тараса Шевченка Національної академії наук України й на захистах дисертацій один одного, на вулицях рідного міста і багато ще де.

Професор Рисак мав унікальний хист лектора, здатного захопити будь-якою темою, проблемою, постаттю, персоналією тощо. Надзвичайно глибоко знав свій матеріал, був фахівцем енциклопедичних знань, умів цим усім своєчасно, до конкретної ситуації, скористатися й поділитися з аудиторією. То був той з небагатьох викладачів, чий заняття студентство практично не прогулювало, і аж ніяк не тому, що боялося як декана чи завідувача кафедри чи, тим паче, перестраховувалося, щоб не мати проблем перед майбутнім іспитом чи заліком. Слухати його – було одне задоволення. Його пари завжди ставали не стільки академічним викладом програмового матеріалу, скільки захопливими коментарями з численними ремарками й ліричними відступами до підручничового тексту. Вважав, що все, що подають підручники та посібники, й так широко доступне і для прочитання, і для вивчення студентами самостійно, а ось те, що він додасть до вміщених там сухих дат і фактів, якраз і допоможе максимально опанувати, пропустити крізь душу, рекомендоване до обов'язкового засвоєння. Інтригуючих історій про кожного письменника знав безліч, і настільки слушними були ті доповнення, що постать того чи іншого митця моментально оживлювалася, поставала у всій своїй красі та багатогранності. Це

притому, що доба зародження на вітчизняному літературному поприщі модернізму, яку він читав, досить-таки складна й неоднозначна; це час ґрунтовних тематичних і жанрових пошуків і зрушень в українській літературі, її переорієнтації на європейські та світові цінності та традиції, перехід на нові методологічні рейки, подекуди навіть з випередженням тих явищ і процесів, які тільки-тільки накресливалися чи зароджувалися у світовій літературі. Професор умів закохати у свій предмет чи не кожного, принаймні щодо мене, то точно так. А з яким захопленням і одержимістю він розповідав про історико-культурні й літературно-мистецькі осередки рідного краю, здійснюючи уявну мандрівку літературною мапою Волині...

Озираючись у споминах назад й аналізуючи з висоти часу наші взаємини в царині науково-пошукової діяльності, як преамбулу мушу згадати й повторити Біблійну істину: «Спочатку було Слово...» Бо, й справді, найперше моє майбутнє оприявлення в науковому просторі відбулося саме за цією формулою. На другому році навчання із запропонованого кафедрою української літератури переліку тем курсових робіт я вибрав ту, яка найбільше імпонувала моїм зацікавленням, і то була «Сатира Володимира Самійленка». Цей вибір, як виявилось згодом, став до певної міри для мене доленосним, бо визначив і наукового керівника, й подальший науковий поступ. Дослідження було повністю самостійним, з доволі сміливими як для початківця, але переконливими полемічними закидами на адресу авторитетних попередників, знавців творчості письменника, що одразу помітив і схвалив Олександр Опанасович. У результаті професор звільнив мене від процедури захисту кваліфікаційної роботи, оцінивши її найвищим балом, й одразу запропонував працювати разом в цьому руслі й над дипломним проектом, а після його успішного захисту – й над кандидатською дисертацією. Треба сказати, керівництво професора Рисака науковим пошуком було дуже обережним: він щось радив, вказував на мислимі технічні, методологічні чи висновкові огріхи, націлював на пошукові ходи, радив щодо формування джерельної бази, допомагав з доступом до архівних і закритих біобібліографічних джерел тощо. Словом, працювати з ним було легко, просто й цікаво. Це саме він на різних етапах написання дисертації нараїв мені знайомство й наукову співпрацю зі світилами українського літературознавства Романом Гром'яком, Миколою Жулинським, Миколою Кодаком, Олексою Мишаничем, Федором та Володимиром Погребенниками, Лукашем Скупейком, Миколою Сулимою, Миколою Ткачуком, Михайлом

Чорнописким та ін. Про миті спілкування з цими академічними вченими в мене найщемніші спогади. Власне, спрямувати у правильне пошукове русло, порекомендувати наукових авторитетів, акцентувати на їхніх концептуальних позиціях, рекомендувати прислухатися до них, звернути пильну увагу на їхнє бачення – це теж, вважаю, частина виховного дискурсу його як умілого педагога.

Деканом Олександр Рисак був безкомпромісним, до деякої міри владним, вимогливим, подекуди навіть різким, але, з'ясувавши причини і суть проблеми чи непорозуміння, швидко відходив, м'якшав, умів перепросити. Пригадується курйозний випадок із врученням нам, випускникам факультету україністики 1995 року, дипломів. Урочистості відбувалися в музеї Лесі Українки, на тому ж поверсі лабораторного корпусу, де був деканат і частково сам факультет. Людно, святково, трепетно, атмосфера відповідна. Розпочалося вручення. За узвичаєною процедурою, спочатку оголошують тих випускників, хто закінчив навчання з відзнакою, тоді – усіх інших. Ми з товаришем-одногрупником Валентином Дзюбою серед винуватців свята чекаємо своєї черги. З невимовним хвилюванням споглядаємо, як тане поволі, а відтак і закінчується стопа дипломів у червоній оправі, які мали отримати ми, далі те саме з дипломами в синій палітурці. Захід завершується – нас не викликають. Протискаємося крізь натовп, збентежені, до декана, запитуємо, де наші документи про освіту. «Не знаю, – знизує плечима і з притиском додає: – Ви, мабуть, потрапили до чорного списку боржників: або обхідний лист вчасно не здали, або ще що заборгували, тому й немає». Ідемо з'ясовувати в деканат. Виявляється, нами дотримані всі вимоги, передбачені статусом випускників, навіть раніше, ніж те вимагалось, й оте «раніше» і стало причиною непорозуміння, бо загальні списки на вручення дипломів укладалися дещо згодом, коли обхідні листи почали нести секретарці деканату масово. «Вибачайте, хлопці! – каже Олександр Опанасович. – Сталося непорозуміння». Потиснув кожному руку і вручив дипломи, наскільки це вдалося, урочисто, вже у себе в кабінеті...

Олександр Рисак як ґрунтовний дослідник і добрий знавець історичного й поточного літературного процесу, людина, котра завше дбала про грамотний, виважений, якісний художній і науковий тексти та розширення інтересу до літератури, її популяризацію серед широкого читацького загалу, був трохи розбишакуватим, авантюрним, любив і цінував вдалі літературно-мистецькі розіграші й містифікації. Яюсь 1994 року, тривалий час працюючи над перекладами творів Лесі Українки

мовами народів світу, він сам зініціював і втілював у життя на шпальтах університетського часопису «Альма-матер», співредактором якого мені тоді довелося бути, одну містифікацію, про що, зокрема, йшлося в моїй статті-спогаді «Сполохи його зорі. Слово про Вчителя» півтора десятка літ тому (див.: Волинь філологічна: текст і контекст. Явище синтезу мистецтв в українській літературі: зб. наук. пр. Вип. 10 / упоряд. О. Маланій. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. С. 13–18.). Не беруся стверджувати стовідсотково, але володію інформацією, що Олександр Опанасович був автором-причетником і частиною збірного, а можливо, й одноосібного образу такого собі Івана Пегасюка, принципового критика з народу, котрий у 1990-х – на початку 2000-х активно боровся з графоманією у Волинському творчому обширі. Принаймні після смерті пана професора публікації за таким підписом з'являтися перестали.

Багато чого довідався і перейняв від професора Рисака, працюючи упродовж 1998–1999 років на посаді завідувача музею Лесі Українки. Це вже була його інша іпостась. У нього вчився вести тематичні й оглядові екскурсії, впевнено та переконливо спілкуватися з різношерстою публікою, працювати з музейними фондами.

Після закінчення аспірантури мав унікальну можливість розпочати професійну викладацьку діяльність, працюючи на паралелі на одних і тих самих курсах, що й Учитель. Така практика була дуже корисною, бо сприяла тоді й допомагає у фаховій самореалізації до сьогодні. Саме той час довідався про життєві та професійні максими професора Олександра Рисака, на яких він по-батьківськи якимось принагідно наголосив мені, зокрема:

1. «Жодна, навіть найдовершеніша, лекція про письменника не зрівняється з живим спілкуванням з ним! Тому, за найменшої можливості, запрошуй в студентську аудиторію майстрів слова!» До речі, так воно й було в пору нашого навчання у виші. Микола Кумановський, Іван Чернецький, Йосип Струцюк, Віктор Вербич, Маргарита Ласло-Куцюк (їй навіть віддав години свого спецкурсу) – ось далеко не повний список тих іменитих особистостей, хто свого часу побував на заняттях і в позанавчальний час завдяки Олександрові Опанасовичу в нас на творчих представленнях.

2. «Вирішуй усе на користь студента!»

3. «Ніколи не бійся сперечатися з авторитетами! Вони теж люди, і їм теж властиво помилятися!»

І ще багато-багато іншого, що згадується час від часу в конкретних життєвих і професійних ситуаціях.

Це з його, Учителя, постаттю й донині асоціюються його питомо улюблені словечка, фрази і новотвори на кшталт: *запричаститися словом, високосною красою, заприсягтися, врунитися, весніти, великодніти, лебедіти, спрагла, зранена душа, суголосі рядки, розпростореність, осимволічую художню деталь, розкішні образи, розлогі асоціації, задивлення в розкішну гармонію, розкошування радістю пізнання*. Це він у своїх наукових текстах фахово оперує музичними термінами (*crescendo, diminuendo, pianissimo, fermata ect!*), застосовує їх для аналізу/характеристики літературних творів. Це саме він розгорнуто розглядає модерний художній текст крізь призму аналізу синтезу мистецтв в літературі, що врешті відображено в його докторській дисертації та підготовленій і виданій на її основі ґрунтовній монографії «Найперше – музика у слові»: Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кін. ХІХ – поч. ХХ ст.» (Луцьк: Вежа, 1999. 440 с.).

Окремого слова вартує і потребує поетична спадщина Олександра Рисака. В його особі маємо унікальний випадок тієї універсальної особистості з плеяди таких митців, як Пантелеймон Куліш, Микола Костомаров, Іван Франко, Осип Маковей, Євген Маланюк та ін., коли дослідник здатен оптимально поєднати в собі кілька іпостасей: і письменника, і критика, і науковця, і ще деяких інших, про що, власне, вибірково йшлося в моїй публікації «Ненаукові студії, або Апологія універсальності» в посмертному меморіальному виданні «Олександр Рисак – педагог, науковець, письменник: У вінок світлої пам'яті О. О. Рисака» (Луцьк: Надстир'я, 2004. С. 147–152). Думається, то благодатна тема для окремого наукового дослідження на рідній кафедрі професора, якщо таке ще не відбулося досі...

З часом пам'ять приглушує, згладжує, а то й майже зовсім стирає деякі деталі з нашого обопільного минулого. Лишається найбільш емоційне, експресивне, виразне, присутнє. Нині я сам уже в такому віці, яким був Учитель, коли наші життєві дороги вперше перетнулися, а ми обоє заприятнилися. Світлий, завжди усміхнений, сивий романтик – таким назавжди закарбувався для мене його образ, до якого так само доцільно було б застосувати авторську самохарактеристику його сучасника, поета Костя Шишка – «сивий бард осінньої печалі», винесену професором в назву аналітичної рефлексії над творчістю побратима, з котрим майже одночасно подалися в далекий захмарний Ирїй...